

Salâh Bîrsel

Bir Zavallı Sarı At

İÇİNDEKİLER

Bir Zavallı Sarı At	7
Berlin'deki Kadın	31
Cigarayı Nasıl Bıraktım?.....	37
Yüzüm	45
Beşir Fuat Öldü mü Öldürüldü mü?.....	49
Hançerova.....	67
Şairler.....	77
Kırk Arşın Alev	87
Niagara	91
Öykü Nasıl Yazılır?	97
Beyoğlu Geceleri	105
Bir Filozof	119
Ham Gam Hem	125

Floransa	129
400 Dirhem Bir Yazar	133
Posta Tatarı	141
Dünyanın En Büyük Seyirleri	145
Labirent	157
Bir Parça Kuru Ekmek.....	161
Bitliler	167

Bir Zavallı Sarı At

Bu yaz yeniden Plutarkhos'u okudum.

Bir alışkanlığımdır bu: Her yıl onun bir iki yaşamöyküsüne el atmadan yapamam.

Yunanlıyı bilirsiniz, yazılarında çekemezliğe yorulabilecek en ufak bir gölgeyi barındırmaz. Hele, kolay kolay yaratılmayacak yapıtları yerin dibine çalmaya hiç mi hiç yanaşmaz. Bu gibi züppelere bayağılık gözüyle bakar ve onları sofistlere, saf-satacılara yani tandır başında bağ dikenlere bırakır.

Yunanlı, üslup oyunlarına da yüz vermez.

Anlattığı kişilerin yaşamlarında yer alan her olaya da kulak asmaz. Durursa, onların davranışlarını, ruh çalkantılarını ortaya çıkaran olaylar üzerinde durur. Tutumunu hurdanüvisçilere bağışlatmak için de iki de bir: "Biz tarih kitabı yazmıyoruz, insanların yaşamlarını anlatıyoruz," der.

Şu var ki, kişilerinde tüy-tüs bırakmayan, onların yüzüne kara çalan kimi tarihçilerin yazdıklarına da bütünlük arka dönmez. Ne yapar yapar topunun ağzını bağlar. Bunu biraz da savruk ve bilisiz sayılmamak için yapar. Ama yine de cavalacivoz olayları umurlamayıp kendi bildiğinde direnir.

Yunanlının –sonradan Roma yurttaşı da olmuştur– kendi ağır topları da vardır. Bunlar çokluk tarihçilerin ıskaladıkları şeylerdir ki o günlerden kalma kimi yaşlıların belleklerinde ya da kimi anı kitaplarında bol bol rastlanabilir.

Tanrılar, yiğitler adına dikilen anıtlar da Yunanlının astarlık bezidir. Bunlara bir de kararnameleri eklersek yaşamöykülerinin bütün kaynaklarını ortaya dökmüş oluruz.

Bu kez Demosthenes'in yaşamöyküsünü de, ikinci kez okudum. Ben ötedenberi Atinalı söylevcinin sanat için ibret göstermesine, sanat yolunda türlü çilelere katlanmasına şaşkın-şapalak kalırım.

Hazret, göğsünü genişletmek, sesini padişah davulu gibi köpürtmek, el-kol kıpırtılarına çeki-düzen vermek, söz sanatını yükseltilere çıkarmak, söylevlerine gıcır katmak için kendini durmadan sıkılara sokar. Bu konuda onunla yarışacak kişilerin sayısı pek düşüktür. Onda beğendiğim yan da vıdıvıdılara kulak tutmayıp yürüdüğü yolda bıkkınlık ve usanç göstermemesidir. Yeraltında kazdırdığı üç metre yükseklikteki değirmi odaya hemen hemen her gün inerek söz ve davranış talimleri yapması onun yaman bir istem adamı olduğunu gösterir.

Söylevcimiz, beden ve gönül isteklerinin aklını çelmemesi için her çareye başvurmaktan da geri kalmaz. İrade dizginlerinin elinden kaymaya başladığını sezinlediği an, başının yarısını kazıtır. Öyle yarı dazlak insanların önüne çıkamayacağı için de iki ay, bilemediniz üç ay, saçları yeniden bitinceye değin, kendini gizli yuvasında tutar.

Meclis'te söylev atacağı günün arifesinde sabahlamayı pek sever. Tan sökerken, işe giden ilk işçinin ayak sesini duyduğu vakit de gecenin bitmiş olmasına büyük hayıflar dağıtır. Nedir, kötü gönüllüler –Makedonyalı söylevci Pytheas bunların arasında başı çeker– onun söylevlerinin lamba fitili koktuğunu söylemekten çekinmeyeceklerdir. Hoş gelişler ola, Yunanlının karşılığı hazırdir:

“Sizin lambanızla benim lambam aynı şeyleri aydınlatmıyor. Bu yaz bir de alto saksofoncu Charlie Parker'ın yaşamöyküsünü okudum. O da sanata çile gözüyle bakıyor ve sanat uğrunda yenilerek yıkılmaya ses çıkarmıyor.”

Charlie Parker'ın Yaşamı adını taşıyan kitabın öbür yaşamöykülerinden ayrılan yanı şu ki, yazar (Ross Russell) bu iş için ki-

taplara başvurmamış, onu kendi yaşamından çıkarmıştır. Çünkü Russell'in bütün yaşamı cazcılar arasında geçmiştir. Üstelik Hazret, caz lafı geçtikçe, her vakit Yahudi sıtmasına tutulur.

Kitap, neşeli payton.

Orda caz dünyasının başkanlarından, kontlarından, aslanlarından tutun da en kıtipyozlarına kadar herkesi bulursunuz. Biz oradan ilk, piyanist Art Tatum'u çıkaralım ki, müzisyenlerin çalışma yöntemleri üzerinde ilk yalını da parlatalım.

Piyanistimiz doğuştan dandin (yarı kör) olduğu halde bunun açığa vurulmasından hoşlanmaz. Seanslarında, bir dolapta sakladığı viskiye ulaşmak için mutfağa giderken kendisine yardıma koşanları elinin tersiyle kovar. Bunu bilen garsonlar da yolundan çekilirler. Biz başkasının yalancısıyız, Tatum biraz daha kokorozlu gözüyle beyaz tuşları karalarından, aydınlığı karanlıktan ayırabiliyor insanların, eşyaların, kapıların kaba görüşlerini seçebiliyordur. Kısacası, kendi gecesinde yaşayan biridir. Charlie Parker onu Harlem'de Jimmy'nin Chicken Shack lokantasında -Charlie o vakitler orada bulaşıkçısıdır- piyanosunun başında gördüğü gün solmuş bir karanfile benzetmiştir. Tatum, viskinin etkisiyle, taburede çuval gibi oturuyordu, başı da semazenler gibi yana kaymıştır.

Çalgı çalarken Tatum'un akıl tasına bin bir bulgu düşer.

En sevdiği şey de çaldığı parçanın aralarına bilinen melodiler sokuşturmaktır. Kuş ya da Yavru Kuş adıyla anılan Charlie Parker ilerki yıllarında onun bu yanını anımsamaktan geri kalmayacaktır. Tatum'un Charlie'yi selam kavislerine yatıran bir özelliği de zaman zaman çaldığı parçanın temposunu hızlandırmasıdır.

Olayların bilgisini karartmadan şunu da söyleyelim ki, kara gözlüklerini gözlerinden hiç çıkarmayan ve de her gittiği yere yanında bir de radarı ayı görünümü taşıyan piyanist Thelonius Monk da Tatum'un çabasını güder. O da semazendir. Başını her vakit yana çarpıtır. Yalnız çenesi yukarı bakar.

Monk, odasının tavanına büyükten büyük bir ayna da yerleştirmiştir. Küçük kuyruklusunun başında aklının yarısı çaldıkla-

rında ise, yarısı da aynada yansıyan tuşlar, teller ve çekiçlerdedir. Pide gibi parmaklarıyla piyanoyu geleneksel ilkelere pek bağlanmadan tıngırdatar. Kimi zaman 12 notayı birden yayına sokar. Bunun için de başparmaklarıyla iki tuşa birden vurur. Elde edilebilecek tüm uyumların çeşitli bileşkelerini yakalamak yolunda kendini özel musiki labirentlerine salıvermekten korkmaz. Russell'e göre onun yoğun ve zengin ezgileri de vardır. Ama aralarına büyük soluklar da sokuşturur. Onlara öyle bir kaftan giydirir ki parçanın hophoplanmasına alışılmamış bir tat katar. Onlar, Kenny Clarke'ın davulda yaptığı gibi, olağanüstü bir swing'ten de yoksun bırakılmaz. Monk, delikanlılığında zencilerin Gospel törenlerinde çok çaldığı için müziği dinsel bir nitelik de taşır.

Şimdi şimdi yazımızın mostrasını biraz daha ortaya çıkaralım.

1941 yılında Monk, davulcu Kenny Clarke'la, New York'ta, 52. Sokak'ta, Henry Minton'un Playhouse gece kulübünce bebop akımına adlarını altın çekiçe çakarlar. Bir gece genç bir alto saksocu ile tanışır. Delikanlı, çalgısını Lester Young'tan iki kat daha hızlı üflüyordur. Üstündeki gysi partal mı partaldır. Gömleği de bumburuşuktur. Yaşamı tehlikede imişcesine –Russell'in bir gözlemidir chorus* üzerine chorus döktürüyordur. Çaldığı parçaların dokunaklı bir tınılığı da vardır. Ses perdeleri ise tertemizdir. Delikanlının çalıklığına ise diyecek yoktur. Bütün bunlar yepyeni bir çalış biçimini, gıcır gıcır bir uslubu haber veriyordur.

Bu rafadan delikanlı, bizim yukardan beri kendisine yeşil ışık yaktığımız Charlie Parker'dan başkası değildir. Kenny Clarke daha ilk notalarda onun büyük bir papaz olduğuna varmıştır. Yıllar sonra onun için şöyle diyecektir:

“Yavru Kuş, hiç işitmediğimiz şeyler çalıyordu. Benim davulda bulduğum ritim şemalarını işliyordu. Lester'den de iki kat daha başarılıydı. Özellikle Lester'in hiç ayak basmadığı bir

* Chorus: Motifleri uyuşturan uyumların kişisel bir biçimde çalınması.

uyum evrinini dile getiriyordu. Charlie gerçi bizim yolumuzdaydı ama, bizden önce çok yol almıştı.”

Monk ise o günleri şöyle anlatır.

“Minton’daki çalgıcılar çok kısa zamanda Parker’ın üstünlüğünü kabul ettiler. Onda, kendisinin bile daha bilincine varamadığı bir yaratıcı deha buluyorlardı.”

Ey okur, bizim burada be-bop denilen müzik önünde dudak büküp gitmeyeceğimizi bilirsin.

Be-bop’çılar yüreklerinin sesine kulak vererek çalan sanatçılardır. Yeni bir üslup ardından koşmayı pek düşünmüyorlardır. Ama sonunda bu çalışmalardan yepyeni bir biçem doğacaktır. J. E. Berendt’e göre be-bop denilen şey aynı noktaya yönelik, birbirinden habersiz çırpınışların bir sonucudur.

Be-bop sözcüğü de kendi kendine fırlamıştır. O yılların müziğine bop-hop-bop diye tempo tutarken kişilik kazanmıştır. Be-bop’ın ortalarda salınmasından az önce Flatted Fifth’e –be-bop’çuların gözde ezgilerinden biri– iyi tınlamadığı için, bozuk bir uyum gözüyle bakılıyordu. Onlara ancak geçişlerde ses çıkarılmıyordu. Bir de yirmili yıllarda Duke Ellington ile Aslan Qil-lie Smith’in çaldığı Flatted Fifth’ler hoşgörü ile karşılanıyordu.

Ne ki be-bop’çılar ortaya çıkar çıkmaz bu ezgi de her yerlerde boy satmaya başlar. Be-bop’ın sinirli, çalak bir yürüyüşü vardır. Bölük pörçük tümcelere de çok yer verilir. Nedir, be-bop’ın –ona kimi zaman rebop da denir– başlıca özelliği kafadan çalınan (improvisation) parçalardadır. Bu işin ustası da Parker’dır. Bu delibaş yaratmaları notaya geçirmek gerektiğinde de Dizzy Gillespie ağırlığını koyacaktır.

Diz, daha 1939’da düzenlemeler yapmaya başlamıştır. O zamanlar bunları Woody Herman, Jim Dorsey ve Ina Ray Hutton’a satıyordu. Unutmadan, Diz’in trompeti de caz tarihinin en yumuşak trompetidir. Tümceleri ise kusursuz mu kusursuzdur.

Diz, ilk yetişme yıllarında swing biçeme vurulmuştur. Tap-tığı çalgıcıların başında da Roy Eldridge bulunuyordu. Onun gibi çalmaya çalışıyorsa da bir türlü üstesinden gelemiyordu.